

(əvvəli ötən sayımızda)

Qədim Mesopotamiya tarixinin ən önəmli araşdırıcılarından biri olan alman alimi F.Hommel yazdığına görə Assur adı Sumerçə "A-usar" sözündən ibarət olub mənası "su sahəsi" və ya "sulu çöl" deməkdir. Onun fikrincə samlar gəlmədən öncə Assurun daha qədim adı Gu və ya Quti olmuşdur. Assur krallarından birinin adı da Kara-kardaş idi. Assurun qədim şəhərləri Kalax indi Nimrud adlanır, Arba-ilu indi Ərbil adlanır. (F.Hommel, 1889, Səh. 39, 40)

Uzun sürən müharibələr nəticəsində döyüşən öntürk xalqı olan maddlar və onların Midiya dövləti e.ç. 605-ci ildə Assuriya imperiyasının mövcudluğuna son qoyaraq onların uzun illər ərzində turanlı xalqlara etdikləri zülmün intiqamını almışlar. Yəhudi mənşəli tarixçilərin bir çoxu sami Assuriya dövlətinin dağılmasını böyük təəssüf hissi ilə qeyd edirlər.

VIII FƏSİL.

Sumerlərin Türklər və Ön Asiyanın digər turanlı xalqlarla dil və etnik qohumluq əlaqələri

Müasir dövrdə tarix elminin artıq sovetlərin dövründəki kommunist ideologiyasının inhisarından xilas olmasına rəğmə mütəqilliyimizin indiki dövründə də Azərbaycanın və digər Türk ölkələrinin bəzi tarixçiləri o dövrün etalatından xilas ola bilməyərək avrosentrizm və elmi sionizm təbliğatına uyaraq sumerlərin türk mənşəli olduqları haqqında böyük assuroloq bilim adamlarının təkzib edilməz linqvistik, enoqrafik və tarixi dəlillərinə göz yumaraq onların türklüklərini hələ də inkar etməkdədirlər.

Sumerlərin sami və hind-avropa xalqları ilə istər dil, istərsə də etnik kök baxımından əlaqələrini sübut etmək sahəsində göstərilən bəzi cəhdlər tam tutarsız təşəbbüs kimi bilim adamları tərəfindən qətiyyətlə rədd edilmişdir.

Sumerlərin turanlı mənşəyə malik olmaları və xüsusən də onların türklərlə qohumluq əlaqələri keçmişin böyük assuroloqlar, arxeoloq və etnoloqları tərəfindən təkzib olunmaz dəlillərlə sübut olunmuşdur. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi bir çox görkəmli assuroloq, Sumeroloqlar və o cümlədən Hrozni Sumerlərin ilkin vətəninin Orta Asiya-Türkiyə və Azərbaycan, daha doğrusu Turan olduğu haqqında ortaq fikiri malikdirlər.

Hrozniyə görə bütün dəlillər

sübut edir ki, e.ç. VI minillikdə sumerlər Türkiyənin və ya Qazaxıstanın şərqində yaşayırdılar. Onlar Altay dağlarının yamaclarından və İrtiş çayının hövzəsindən keçərək Azərbaycana, Cənubi Qafqaza gəlmiş, uzun illər ərzində burda məskunlaşdıqdan

sonra hərəkət edərək Səncər dağlarından aşaraq Mesopotamiyanın günəyində yerləşmişlər. Yüzlər sonra onların başqa bir qrupu yenə də Qafqazları keçib Azərbaycana gəlmiş və burdan hərəkətlə Anadoluya, Suriya və Babilə keçmiş, ilk öncə Ubeyd, sonra Uruk mədəniyyətini yaratmışlar. Hrozni sumer dilinin də türk dilinə xas bir çox xüsusiyyətlərə malik olduğunu yazır.

İkinci dünya müharibəsindən sonra və xüsusən də 70-ci illərdən başlayaraq sumerlərin dilinin türk mənşəli olması haqqında tərəddüdlər meydana çıxsada, müasir dövrdə sumer dilinin ural-altay dillərinə mənsubiyyətini inkar edən müddəalar artıq elmi əhəmiyyətini itirmişdir. Üzərindən 157 il keçməsinə baxmayaraq

Assur dilində olmayan həmin cümlələri oxuyan Rauilson bu dili öncə iskit sonra isə turan dilində olduğunu, mixi yazının da onlar tərəfindən yaradıldığı fikri irəli sürdü. Uzun illər ərzində iskit və turan dili adlanan həmin dili Oppert 1869-cu ildə sumer dili adlandırdı və onun turan dilləri olan türk, fin və macar dili ilə eyni qohum bir dil olduğunu fikrini irəli sürərək Turanizmin əsasını qoydu. Hommel, Falkenştayn, Kramer, Hartmut Smökel kimi görkəmli sumerşünaslar sumer dilini türk dilinə bənzədirdilər.

Ələsgər Siyablı

Əbülfəz Elçibəy sumerlərin mənşə etibarını türk olduqlarını bir mənalı şəkildə qəbul edərək Sumer-Kəngərlərin ilkin dövlət qurumunun Azərbaycanda, Kür-

olan Sumer xalqı haqqında kitabdır. Sumerlərin türklərlə əlaqədar bir xalq olduğu fikri Atatürk zamanında keçərli idi. Bunun belə olduğu haqiqətdən heç də uzaq deyil".

Digər bir görkəmli sumeroloq Benni Landsberqer yazırdı ki, "Sumer dili həm dil baxımından, həm də bütünlükdə Asiya boyunca dağlıq bölgələrdə danışılan dil olması baxımından önəmlidir. Bu növdən olan və hələ də danışılaraq yaşayan dil türk dillidir". (M.İ.Çiğ. Sumerlər və Türklər, 2018)

Sumer dili ilə türk dilini qarşılaşdırmaq o qədər də asan iş deyil. Arada 4-5 min il fərq vardır. Türklərin ilk yazılı abidəsi kimi qəbul edilən Orxon abidələrinin yazıldığı dövrdən bu günə qədər 1500 il bir zaman keçib və türk dili xeyli dərəcədə inkişaf etmişdir. Sumer dili də ayrı bir dil qrupuna aid olan akkad dili vasitəsilə oxunduğundan əlavə çətinliklər yaratmışdır. Akkad dilində Sumer dilində mövcud olan ı, o, ö, ü

kimi səslə və ç, f, ğ, q kimi səssiz hərflər yoxdur. Sumerçədə palifoniya qaydası mövcuddur və hər mixi işarə bir neçə cür oxunur. Hər bir mixi işarəsinin həm təsviri, həm də abstrakt anlamı vardır. Eyni zamanda hər bir mixi işarəsinin loqoqram ifadəsi ilə yanaşı bir də heca oxunuşu vardır. Sumer dili də ilk yazı mətnlərinin aid olduğu e.ç. 3000-ci illərdən e.ç. 1850-ci illərə qədər mövcud olduğu zaman ərzində xeyli inkişaf yolu keçərək dəyişikliyə məruz qalmışdır. (M.İ.Çiğ. Sumerlər və Türklər, 2018)

Sumer dili də türk dili kimi fəllərlə çox zəngindir. Şəkilçilər kökə əlavə edilir. Qadın və kişi cinsi yoxdur. Qısa cümlədə geniş anlayış ifadə olunur. Kramer də bu zorluqları nəzərə alaraq sumer dilinin hələ tam tərcümə edilə bilmədiyini və bunun gələcəkdə tam mümkün ola biləcəyini söyləmişdir.

Sumer dilinin və mixi yazının oxunuşundakı mürəkkəbliyin mixi yazı mətnlərinin şifrəsinin açılmasında çətinlik törətdiyini mixi yazı şifrəsini ilk açan ingilis rahibi və linqvisti Edvard Hinkis də XIX əsrdə qeyd etmişdir.

Edvard Hinks yazır ki, sami mənşəli assur və babillilər turanlıların aqqlütinativ köklü sumer mixi yazı sistemini qəbul edərkən bu yazıya öz dillərinə uyğun polifoniya qaydasını tətbiq etdilər. Bunun nəticəsində mətnlərin xarakterindən asılı olaraq hər bir mixi işarəsi bir neçə formada ifadə olunmağa başlandı. Assurlar bu polifoniya qaydasını sumer dilindən tərcümə etdikləri yüzlərlə mixi lövhələrdəki mətnlərə də tətbiq edərək onların oxunuşunu və tərcüməsini çətinləşməsinə səbəb oldular. Turanlı mənşəyə mənsub və sumerlilər kimi aqqlütinativ dilli Elamlılar və urartulular isə assur-babillərin polifoniya qaydasını qəbul etmədilər və mixi işarələri qədim sumer ənənəsinə uyğun olaraq davam etdirdilər. (Edvard Hinks. 1863, Səh. 10)

(ardı gələn sayımızda)

Araz ovalığında Urmu gölünün ətrafında yarandığı fikrini irəli sürmüşdür. (Əbülfəz Elçibəy, 1997, Səh. 18)

"Ən qədim Azərbaycan tarixinin ümumbəşəri dəyəri orasındadır ki, dünyanın siyasi, mədəni tarixinin özülü sayılan Sumerin yaranma və inkişafında böyük rol oynamışdır. Sumerlər əvvəlcə Azərbaycanda yaşamış, oradan Mesopotamiyaya axışib yeni məskəni dövlətlərinin mərkəzinə çevirmişlər. (Ə. Elçibəy. 2003, Səh. 14)

Böyük sumeroloq Kramer MüəzzezÇiğə "Tarix Sumerdən başlar" kitabı ilə əlaqədar yazmışdır ki, "Bu Türkcə kimi bitişik bir dildə danışan və Güney Mesopotamiyaya miladdan 6-7 min il öncə Orta Asiyadan köçmüş

(ardı gələn sayımızda)